

**Rus İstihbaratçı Mihail Pavloviç Vronçenko'nun "Küçük Asyalı" Türk
ve Türkmen Kadınına Dair Değerlendirmeleri**

Ayşen MÜDERRİSOĞLU*

Öz

Mihail Pavloviç Vronçenko, Çar I. Nikola'nın talimatı üzerine 1834'te Osmanlı topraklarına gelip Anadolu'ya dört sefer askeri-coğrafi keşif gezisi gerçekleştirmiş bir Rus subayı ve istihbaratçısıdır. Anadolu'da bulunduğu süre boyunca "Küçük Asya'nın" coğrafyası, doğası, tabii kaynakları, ekonomisi, yönetim sistemi, şehirleşmesi, nüfusu gibi konularda veriler elde etmiştir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin sosyo-kültürel yapısına dair gözlem ve değerlendirmelerde de bulunmuştur. Rus subayının 1838 (I. Cilt) ve 1840 (II. Cilt) yıllarında yayımladığı eseri, bir Rus subayının Anadolu üzerine elde ettiği raporları ve görüşleri ihtiva etmesi açısından önemlidir. Rus çarına sunulmak üzere hazırlanan bu raporlar aynı zamanda Anadolu kadınının hak ve özgürlüklerinden gündelik yaşamına, giyim-kuşamından bir takım örf adetlerine kadar pek çok bilgiyi de kapsamaktadır. Birçok Batılının -başta İngiliz ve Fransız olmak üzere- seyahat notlarında ya da raporlarında başkent İstanbul'da yaşayan Osmanlı kadını hakkında detaylı bilgiler bulunurken Vronçenko'nun eseri, özellikle XIX. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'daki Türk kadınına dair bilgiye ulaşmamızı sağlayan sınırlı kaynaklardan biridir. Türk kadının toplum içindeki yeri, hakları, giyim-kuşamı gibi konularda görüş ve değerlendirmeler sunarken Türk kadınına, yerleşik ve göçebe yaşam biçimine göre sınıflandırarak "Türk" ve "Türkmen" kadını olarak tanımlamıştır. Çalışmamızda bir Rus askerinin değerlendirmelerine göre XIX. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'da yaşayan Türk kadının

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Yeditepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, aysemuderrisoglu@gmail.com ORCID: 0000-0001-8873-4225.

(Makale gönderim tarihi: 21.05.2021; Makale kabul tarihi: 17.06. 2021)

30 Vronçenko'nun Türk ve Türkmen Kadınına Dair Değerlendirmeleri

toplumsal konumu, hak ve özgürlükleri ile çekeşlilik meselesi üzerinden ele alınırken bu tespitlerin ne derece geçerli olduğu da irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Mihail Pavloviç Vronçenko, Rus istihbaratçı, Anadolu, Küçük Asya, Türk ve Türkmen Kadını.*

Turkish and Turcoman Woman of "Asia Minor" from the Perspective of a Russian Spy Mihail Pavlovic Vronçenko

Abstract

Mihail Pavloviç Vronçenko was a Russian soldier and an intelligence officer who came to the Ottoman lands in 1834 on the orders of Tsar Nikola I and made four military-geographical expeditions to Anatolia. During his time in Anatolia, he obtained data on the geography, nature, natural resources, economy, ruling system, urbanization and population of "Asia Minor". However, he also made observations and comments about the socio-cultural structure of the Ottoman State. The work of the Russian officer published in 1838 (Volume I) and 1840 (Volume II) is important in terms of containing the reports and opinions obtained by a Russian officer on Anatolia. These reports, which were prepared to be presented to the Russian tsar, also covered a wide range of information from the rights and freedoms of Anatolian women to their daily life, clothing and customs. While many Westerners, especially British and French, have detailed information about the Ottoman woman living in the capital Istanbul in their travel notes or reports, Vronçenko's work is one of the limited sources that allows us to access information about the Turkish woman in Anatolia, especially in the first half of the XIX century. While offering opinions and comments on the issues such as the status of Turkish women in society, their rights, clothing, he defined the Turkish women as a "Turkish" and "Turkmen" women by classifying according to their settled and nomadic lifestyle. In this research, the social status, freedom and rights of the Turkish woman and poligamy issue in Anatolia in the first half of the XIX century, will be examined and the extent to which they are valid will be examined.

Key Words: *Mihail Pavloviç Vronçenko, Russian intelligence officer, Anatolia, Asia Minor, Turkish and Turkmen Woman.*

Giriş

XIX. yüzyıl Osmanlı toprakları bilhassa da başkent İstanbul, yabancıların adeta akınına uğramıştır. Diploması, sağlık, ticaret, eğitim, araştırma, casusluk, turistik gezi vs. gibi amaçlarla bölgeyi ziyaret edenler tarafından Osmanlı kültürüne dair pek çok rapor, gezi notu, anı kaleme alınmıştır. Bu hususta İngiliz ve Fransızların ilgisi ve ortaya koydukları rapor ve seyahatname notları Avrupa’da başı çekerken Rusların görece geriden geldiklerini söylemek mümkündür.¹ Rusya’nın her ne kadar I. Petro’dan itibaren sıcak denizlere inme yönünde idealize ettiği dış politikası bilinse de Osmanlı coğrafyasına yönelik Oryantalist faaliyetleri için daha ziyade XIX. yüzyılı beklemek gerekecektir.² Batılı devletlerin söz konusu bölgeye yönelik tarih, coğrafya, etnoloji, antropoloji, haritacılık, arkeoloji gibi sahalarda yürüttüğü yoğun araştırmalara karşılık Rusya’nın XIX. yüzyıla kadar Anadolu ve Ortadoğu üzerine yapmış olduğu faaliyetler çok daha sınırlıdır. Bunun altında yatan temel sebeplerin başında ise Rusların bu yüzyıla kadar kendilerine Orta Asya ve Sibirya bölgelerini öncelikli siyasi fetih alanı olarak belirlemeleri ve Osmanlı Devleti’ni hala güçlü bir direnç noktası olarak görmeleridir.³

Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılda Avrupa karşısında siyasi ve ekonomik açıdan pozisyon kaybetmiş, müteakip yüzyılda da bu süreç devam etmiştir. Rusya ise XVIII. yüzyılın sonuna doğru ezeli hedeflerine yönelik görece somut adımlar atarak dış politikalarını inşa etmişlerdi.

¹ Filiz Barın Akman, *Batılı Kadın Seyyahların Gözüyle Osmanlı Kadını*, Kopernik Kitap, İstanbul 2017.

² Edward Said, Batı’nın bu yöndeki faaliyetlerini, Doğu’ya medeniyet götürme söylemi ile kamufule ettiği, ancak Batı’nın Şark araştırmalarını bu ülkelerin sömürge faaliyetlerinin bir uzantısı olarak açıklamaktadır. Bkz. Edward W. Said, *Şarkiyatçılık*, Metis, İstanbul 2017, s. 16-17.

³ İsmail Pehlivan, “Rus Oryantalist Faaliyetleri ve Osmanlı İmparatorluğu”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.6/S.12, 2016, s.101.

32 Vronçenko'nun Türk ve Türkmen Kadınına Dair Değerlendirmeleri

Bu minvalde Batı'nın "Şark Meselesi" olarak tanımlamış olduğu, esasında emperyalist devletlerin Osmanlı üzerinden girişmiş olduğu nüfuz mücadelesinde Rusya da yerini alacaktı.⁴ Bu ise pek tabii Rusların, Osmanlı coğrafyasını daha yakından tanımaları yönündeki ihtiyacı da beraberinde getirecekti.

XIX. yüzyılda Osmanlı toprak bütünlüğünü en fazla tehdit eden devletlerin başında hiç şüphesiz Rusya gelmiştir. Ruslar, 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşmasına⁵ dayanarak Osmanlı'da yaşayan Ortodoks Hristiyanların hamiliğini üstlendiklerini iddia etmişti.⁶ Nüfusun yaklaşık üçte birine denk gelen Osmanlı Ortodokslarının üzerinde hak iddia eden Rusya'nın ilgisi, sadece Hristiyanların kutsal beldesi olan Kudüs ya da Anadolu topraklarıyla sınırlı kalmayıp Osmanlı topraklarının tamamını kapsamaktaydı. Bu sebeple Ruslar, Osmanlı topraklarının bilhassa da Anadolu coğrafyasının sosyo-ekonomik yapısından demografisine, etnik kimliğinden, yönetimine, bitki örtüsünden yeraltı zenginlikleri ve arkeolojisine⁷ kadar hemen her

---

⁴ Rusya, her fırsatta bu tek taraflı söylemi işgal politikalarını meşrulaştıran bir politik araç olarak kullanmıştır.

⁵ *Muahadat Mecmuası*, III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, ss. 275-284.

⁶ Rusya, Küçük Kaynarca Antlaşması'nın 7. ve 14. Maddelerine dayanarak tüm Osmanlı Ortodokslarının hamisi olduklarını iddia etmekteydi. Ancak antlaşmanın 14. Maddesi incelendiğinde Rusya Osmanlı topraklarında yaşayan tüm Ortodoks tebaanın hamisi değil, sadece İstanbul'da Galata tarafında yeni bir Rus-Grek kilisesi inşa edebilecek ve yalnızca bu kilise Rus elçisinin himayesinde olacaktı. Rusların iddialarını ve bu iddialarının yersiz olduğunu ortaya koyan çalışmalar için bkz. Roderic H. Davidson, "The 'Dosografa' Church in the Treaty of Küçük Kaynarca", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, C.42/S.1, 1979, ss.46-47; Roderic H. Davidson, "The Treaty of Kuchuk Kaynardji: A Note on Its Italian Text", *The International Historical Review*, C.10/S.4, 1988, ss.611-622; Roderic H. Davidson, "Russian Skill and Turkish Imbecility: The Treaty of Kuchuk Kainardji Reconsidered", *Slavic Review*, C.35/S.3, 1976, ss. 463-483.

⁷ Ruslar 1895'te İstanbul'da "Rus Arkeoloji Enstitüsü'nü" kurmuşlardır. Rus Bizantolog Födör Uspenskiy'nin gayretleri sonucunda açılan bu enstitü,

türlü verinin elde edilmesine yönelik bir politika izlemiştir. Özellikle iki ülke arasında barış süreçleri gibi siyasi gerilimin asgari seviyelere çekildiği dönemlerde Rusya'nın coğrafyaya yönelik araştırmaları da paralel bir şekilde yükselişe geçmiştir.⁸

Hünkâr İskeleyi Antlaşması (1833)⁹ gibi Osmanlı-Rus ilişkilerinin barış sürecine girdiği dönemlerde Rus asker, araştırmacı ve diplomatların çok daha rahat faaliyet yürütebilmiş olduğu bilinmektedir. Bu gibi barış dönemlerinde Osmanlı topraklarını ziyaret eden Rus seyyahların, ressamaların, şairlerin ve edebiyatçıların da varlığı bilinmektedir. Briullov, Ayvazovskiy gibi tanınmış Rus ressamlarının dönemin Osmanlı İstanbul'unu ve toplumunu resmeden meşhur eserleri bulunmaktadır.¹⁰ Briullov, resimlerinde Türk halkının karakteri, yaşam biçimi ve şartlarını gözler önüne sermeye çalışırken, Türk toplumunun bir yabancı gözünden nasıl algılandığını da göstermektedir.¹¹ 1837-1838 yılları arasında çizdiği "Bir Türk Kızı"¹²

---

yaklaşık yirmi beş yıl kadar faaliyette bulunmuş, Bizans coğrafyası, topografyası, tarihi, mimarisi, numizmatığı gibi konularla ilgili çalışmalar yürütmüştür. Bkz. Fatih Ünal, *Ruslar Bizansın Peşinde*, İlgili Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015, s. 25-30; İlyas Kemalöğlü, *Rusların Gözüyle Türkler*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2015, s. 149.

⁸ Pehlivan, "Rus Oryantalist...", ss. 101-102.

⁹ *Muahedat Mecmuası*, IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, ss.90-93; İlyas Topsakal, "Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C.III/S.2, 2016, s. 43.

¹⁰ Osmanlı ile ilgili en fazla resim yapan Rus resamlardan biri olan Karl Briullov, 1835'te Rus yazar ve gizli danışman Vladimir Davidov ile birlikte İstanbul'a gelmiştir. Davidov'da bu seyahatin sonunda *Putevie Zapiski, Vedennie Vo Vremya Prebivaniya Na İoniçeskih Ostrovah, v Gretsii, Maloy Azii i Turtsii v 1835 Godu Vladimirom Davudovim* (Vladimir Davidov'un 1835'te İyonya Adaları, Yunanistan, Küçük Asya ve Türkiye'ye Gerçekleştirdiği Ziyaret Sırasında Tuttuğu Notlar) isimli seyahatnameyi kaleme almış ve 1839'da yayımlamıştır. Bkz. Kemalöğlü, *Rusların Gözünden...*, s. 150.

¹¹ Briullov'un bu resimlerinin en tanınmış örnekleri ise *Polden v Karavan-Sarae* (Kervansaray'da Öğle Vakti), *Gavany v Konstantinopole* (İstanbul'da Liman), *Prihod na Bal v Smirne* (İzmir'deki Baloya Geliş), *Progulka Sultanskih Jön*

34 Vronçenko'nun Türk ve Türkmen Kadınına Dair Değerlendirmeleri

isimli portresi ise dönemin Türk kadınının giyim-kuşamı ve duruşuna ışık tutmaktadır. Esasen XIX. yüzyılda Rusların artan ilgisi aynı zamanda “Türk İmajı” ile ilgili yabancılar tarafından yaratılan Oryantalist birikime de ciddi bir katkı sunmuştur.¹³ Bu imaj kimi zaman olumlu olmakla birlikte ekseriyetle olumsuz tarafları içinde barındırır. Rus imgelemde Türk toplumunu olumlu yönde betimleyen Lev Tolstoy gibi edebiyatçıların yanı sıra, Türkleri “barbar, zalim, gaddar”, Osmanlı’yı “hasta adam”, İslamiyet’i “vahşet dini” olarak gören Dostoyevski gibi yazarlar da yer almıştır.¹⁴ Türklerin karakteri, yaşam biçimi ve koşulları, hak ve özgürlükleri, giyim-kuşamı, örf ve adetleri gibi konuların yer aldığı dönemin Rus araştırma ve eserleri Rus algısındaki Türk imajını ortaya koyarken -bazen aşırı önyargıya dayalı bazen saf realiteleri içeren- aynı zamanda birtakım önemli verilere de ulaşmamızı sağlamaktadır.

Çalışmamızda ele aldığımız Rus subay, istihbaratçı, gezgin Vronçenko'nun, Çar Nikola'ya sunduğu raporları ise tam olarak buna örnek teşkil etmektedir. Rus askerinin, Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nın imzalanmasından hemen sonra diğer pek çok Rus gibi Osmanlı topraklarına gelişi tesadüf değildi. 1834 senesinde Çar'ın talimatı üzerine bölgeye gönderilen ve burada üç yıl kalıp Anadolu'yu deyim yerindeyse karış karış gezen Rus istihbaratçı bu hususta önemli bir örnektir. Rus subayı tarafından oluşturulan keşif notları Anadolu'ya

---

(Sultan Eşlerinin Gezintisi) şeklindedir. Bkz. Kemaloğlu, *Rusların Gözünden...*, s. 151.

¹² “Bir Türk Kızı” isimli bu portre, Moskova'daki Tretjakov Galerisi'nde bulunmaktadır.

¹³ Rus edebiyatında Türk imgesine dair yapılan çalışmalar için bkz. İsmail Kaynak, “A. S. Puşkin'in Erzurum Seyahatnamesinde Türkler ve Doğu Anadolu”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 22, ss.229-241.

¹⁴ Akdes Nimet Kurat, Dostoyevski'yi “Panslavizm fikirlerinin mütercimi” olarak nitelendirmiştir. Panslavizm fikirlerini yürekten benimsemiş birinin ise Türklerden nefret etmesi şaşırtıcı değildir. Akdes Nimet Kurat, “Dostoyevskiy ve Şark Meselesi”, *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, 21-22, 1933, s.361; Kemaloğlu, *Rusların Gözünden...*, s. 157.

dair önemli verileri ihtiva ederken toplumsal konuları da içermesi açısından diğer eserler arasında öne çıkmaktadır. Rus asker, Türklerin aile yaşamı, kadın-erkek ilişkileri, çocuk-ebeveyn ilişkisi, kadının hak ve özgürlükleri, evlilik ve boşanma usulleri, kadınların giyim-kuşamları, yabancılarla kurdukları ilişkiler gibi pek çok hususta bilgiler sunmuştur. Çalışmamız ise bir Rus subayının izlenimleri ve edindiği bilgiler ışığında 1830'lu yılların Anadolu'sundaki Türk kadınına dair birtakım bilgileri irdelemeyi amaçlamaktadır. Vronçenko'nun raporlarına göre toplumsal zümreler halinde ele alınan Türk kadınının aynı zamanda Türk ve Türkmen şeklinde kategorize edilip yaşam biçimlerinin nasıl değerlendirilmiş olduğuna da değineceğiz.

Mihail Pavloviç Vronçenko ve “Küçük Asya” Raporlarına Göre Türk Kadını

Oryantalist, haritacı, jeodezist¹⁵ Rus subayı Mihail Pavloviç Vronçenko 1802'de Mogilev'de¹⁶ doğmuştur. Rus istihbaratçı, matematik, jeodezi, astronomi gibi fen bilimlerinin yanı sıra edebiyat alanında da eğitimler almış ve hatta bu alanda Avrupa'nın önde gelen edebi eserlerinden bazılarını Rusça'ya tercüme etmiştir.¹⁷ 1822'de Rus ordusunda subay olarak görev alan Vronçenko, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda¹⁸ görev almış ve bu esnada bölgede harita çalışmalarına da başlamıştır. Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın isyanı karşısında Osmanlı Devleti'nin, Rusya'nın askeri yardımına ihtiyaç duymasıyla başlayan bu süreç iki devlet arasında 1833 tarihli Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın imzalanmasına yol açmıştı. Sekiz yıllığına

¹⁵ Jeodezi: genel anlamda yerkürenin şeklini tespit ve yeryüzünü ölçme işlemlerini içeren bilim dalıdır. Jeodezist ise bu bilim dalı ile uğraşan kimsedir.

¹⁶ Günümüz Belarus sınırları içindedir.

¹⁷ İngilizce, Almanca, İtalyanca, Yunanca ve Türkçe dillerini bilen Rus subay, Shakespeare'in Macbeth ve Hamlet'ini, Goethe'nin Faust eserini çevirmiştir.

¹⁸ Edirne Antlaşması (1829) ile sonuçlanan bu savaş Rusların Balkanlar'daki nüfuzunun artmasına neden olmuştur. Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987, s. 324-325.

36 Vronçenko'nun Türk ve Türkmen Kadınına Dair Değerlendirmeleri

imzalanan söz konusu antlaşma Osmanlı-Rus barışını tesis ederken, Rus subayının Türk topraklarına gelmesine de zemin hazırlamıştır. 1834'te Çar I. Nikola'nın talimatı üzerine İzmir'e diplomatik görev ile tayin olunan Vronçenko, buradan Anadolu'ya dört keşif seferi gerçekleştirmiştir. Bu sayede üç yıl boyunca binlerce kilometre yol kat etmiş ve 128 sayfadan oluşan Anadolu haritasını da oluşturmuştur. Çizmiş olduğu birçok şehrin planları ve yer tespitleri sayesinde o zamana kadar Avrupalı araştırmacılar tarafından coğrafi yapıya dair yapılan hataların da düzeltilmesini sağlamıştır.¹⁹

Rus asker, Anadolu'nun sadece haritasını çıkarmakla kalmamış, aynı zamanda tüm coğrafi özelliklerini, mimarisini, ekonomisini, geçim kaynaklarını, sosyo-kültürel yapısını detaylı bir şekilde raporlamıştır. Bu verileri ise iki cilt halinde -ilk cildi 1838, ikinci cildi 1840 olmak üzere- "*Obozreniye Maloy Azii v nineşnem eyo sostoyanii, sostavlennoye ruskim puteşestvennikom M.(ihailom) V.(ronçenko)*" ismi ile yayımlamıştır.²⁰ Rusya'ya döndükten sonra I. Nikola tarafından taltif edilmiş ve Yarbaylık rütbesine yükseltilmiştir. Bir süre Tiflis valisi olarak göreve atanan Vronçenko, sağlık sorunları nedeniyle görevini bırakmak zorunda kalmış, 1855 yılında ise ölmüştür.²¹

Vronçeko, söz konusu çalışmasında 1830'ların Anadolu topraklarına ışık tutan önemli istatistik veriler sunarken, Türk toplumunu üç zümre şeklinde- üst, orta ve alt olmak üzere- kategorize etmiş ve Türk kadının yaşam biçimini bu yönde ele almıştır. Anadolu'da yaşayan Türk kadının kamusal alandaki varlığından, hanesindeki/haremdeki yaşam biçimine kadar bilgiler sunarken bir yabancıнын gözünden meselenin nasıl algılanmış olduğuna da ışık tutmuştur. Burada dikkat edilmesi

---

¹⁹"Peçatnaya Golovina", *Jurnal Ministerstva Narodnogo Prosvеşeniya*, Sankt Peterburg, C.CXXXVI, 1867, s. 28-31.

²⁰ İlk cildi dört bölüm olmak üzere toplam 286 sayfadan oluşmaktadır. Bkz. Mihail Pavloviç Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii V Nineşnem Eyo Sostoyanii, Sostavlennoye Ruskim Puteşestvennikom M.V.*, C.I, Karl Kray, Sankt Peterburg 1838.

²¹ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, s. 319-368.

gereken önemli husus, Rus askerinin Türk kadının haremindeki yaşamına dair verdiği bilgileri değerlendirirken ortaya çıkacaktır, zira yabancı bir erkeğin bu gibi yerlere olan erişiminin neredeyse imkânsız olduğu bilinmektedir. Müslüman kadının özel dünyasına dair birtakım bilgileri kaleme alan erkek seyyah, gezgin ve araştırmacılar genellikle ikinci, üçüncü elden bilgi elde edip, boşlukları hayal dünyalarının el verdiği ölçüde doldurmuşlardır.²² Ancak, Rus askerinin kamusal alanda gözlemlene şansı bulduğu Türk kadını hakkında vermiş olduğu bilgiler görece gerçeği yansıtan niteliktedir. Bu minvalde Vronçenko'nun izlenimleri ve notlarına göre Anadolu'da yaşayan Türk kadınının hak ve özgürlükleri, evlilik ve boşanma usulleri, çokeşlilik meselesi, aile içindeki konumu, giyim-kuşamı ve anne-evlad ilişkisi gibi pek çok konu bu çalışmanın sınırlarını oluşturmaktadır.

Türk Kadınının Özgürlüğü Meselesi

Vronçenko, Türk kadınının günlük yaşamında ailelerine karşı sorumluluk duygusu ile ahlak kurallarından başka herhangi bir kural olmamasına rağmen ülkenin iç kesimlerindeki kadınların davranışlarını iffetli bulduğunu dile getirmektedir. Halkın sadece binde birini oluşturan üst zümreden zengin ailelerde ise kadınlar katı denetim altında tutulmaktadır. Zina yapan kadınların ise *"bu konuda tamamen uyuya kalmış yasalarca değil, toplumun ahlak kurallarının bir neticesi olarak zina yapan kadına en yakın kişiler olan ebeveynleri, eşleri ve akrabaları tarafından"* cezalandırıldığını söylemiştir.

Rus asker, Batılı yaşam tarzının yavaş yavaş ülkenin sahil kasabalarında etkisini gösterdiğini belirtirken değişmeye başlayan bu durumu Avrupalıların bölgeye yaptıkları sık ziyaretlere bağlamıştır. Bu sayede ülkenin sahil hattını izleyen yerleşim yerlerinde kadının görece özgür bir yaşam biçimine sahip olduğunu dile getirmektedir. Buna göre, başkent İstanbul'da yeni yeni oluşmaya başlayan bir Avrupalı

²² Irene Kamberidou, "The East in the Eyes of Western Women Travellers of the 18th and 19th Centuries: Solidarity and Understanding the East", *The East in the Eyes of the West International Conference of the Faculty of Arts*, Kuwait University, 2013, s. 1.

38 Vronçenko'nun Türk ve Türkmen Kadınına Dair Değerlendirmeleri

yaşam biçimi ve bu yöndeki uygulamalar yavaş yavaş söz konusu bölgelere de sirayet etmiştir. Sahil kasabalarında artık kadın üzerindeki toplumsal baskı azalmaya başlamış, “özellikle İstanbul’un adetlerinin azar azar kabul edildiği İzmir ve Bursa’da kocalar artık kıskançlıkla anılmaz” olmuştur. “Bir zamanlar İstanbul’da meşhur olan “Türk kadar kıskanç” ifadesi ise çok daha geçerli bir başka ifade olan “Türk kadar kayıtsız” ile yer değiştirmiştir.”²³ Vronçenko, bu husustaki görüşlerini yaşamış olduğu bir tecrübeye istinaden mi dile getirmiş yoksa sadece kulaktan duyma bir ifadeyi mi dile getirmiştir bilmiyoruz. Ancak pek çok Batılı seyyah Türk erkeğinin, Batılı erkeklere nazaran kadını sahiplenme duygusunun çok daha fazla olduğunu dile getirmiştir. Hatta çoğu seyyah bu durumu kendi kültürel değerleriyle kıyaslayarak eleştiri konusu da yapmıştır.

Diğer taraftan Rus askere göre, Anadolu’da toplumsal cinsiyet ayrımı hala varlığını muhafaza etmekte, hatta toplumun üst kesiminde daha katı bir biçimde uygulanmaktaydı. Eve gelenler, ev sahibinin kendilerinin kabul edildiği odada kadınlara acil bir şeyi iletmeleri gereken özel durumlar hariç kadınları görmemekte ve görüşme esnasında onlara eğilip selam bile verememekteydi. Fakat bir erkeğe eşinin, annesinin veya kız kardeşinin sağlığı hakkında soru sormanın herhangi bir sakıncası yoktu.²⁴ Osmanlı’da Müslüman evlerinin tasarımı haremlik-selamlık olmak üzere iki kısımdan oluşmaktaydı. Harem bölümü, evin kadınlarının özel alanı olarak tanımlanırken, selamlık bölümü evin erkeğinin erkek misafirlerini kabul ettiği, erkek kölelerin hizmette bulunduğu oda ya da odalara denirdi.²⁵ Harem bölümüne girebilen erkek sayısı birinci dereceden akraba haricinde oldukça sınırlıydı. Yabancı bir erkeğin ise evlerin harem kısımlarını ziyaret edebilme imkânı neredeyse hiç bulunmamaktaydı.

²³ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, s. 152.

²⁴ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, s. 159.

²⁵ Aslı Sancar, *Osmanlı Kadını Efsane ve Gerçek*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2009, s. 47.

Yabancı erkeklerin kadınları görebildiği alanlar ancak kamusal alan ile sınırlı idi. Erkekler, yüzleri örtülü kadınları sokaklarda ve gezmelerde özellikle de alışveriş ve zaman geçirmek için sık gittikleri pazarlarda görebilir, fakat orada da kadınlara dikkatli ve uzun süre bakmaları hoş karşılanmazdı. Aksi takdirde kadın, eşine veya akrabalarına bu vaziyeti şikâyet edebilirdi.²⁶ Batılıların zihninde Müslüman kadının evin dışında bir yaşam alanının olmadığına dair önyargıları yüzyıllarca kendini yeniden üretip durmuştu.²⁷ Bu noktada Vronçenko kadının özgürlük alanının ev ile sınırlı olmadığını kaleme aldığı notlarında bu yanlışların ne denli yersiz olduğuna dikkat çekmektedir. Zira, Türk kadını evinin dışında çarşıda, pazarda, ev gezmelerinde, hamamda, mezar ziyaretlerinde bulunarak kendine dış dünyada da bir yaşam alanı belirlemiştir. XIX. yüzyıl Osmanlısında kadınların arkadaş ziyaretleri için diğer haremlere gitmeleri, hamamlarda neredeyse tam bir gün geçirmeleri, kadınların alışveriş için çarşıya çıkmaları, dinlenmek ve eğlenmek için mesire yerlerine gitmeleri onların özgürlük alanının hiç de kısıtlı olmadığını işaret eden önemli göstergelerdi.²⁸ Öte yandan şehirli kadının yanı sıra kırsalda yaşayan Türk kadını için kamusal alanın sınırları daha geniştir. Zira, kadın tarlada çalışarak, hayvanları otlatarak hem işgücünün ve ekonominin doğrudan bir parçası haline gelmekte hem de şehirli kadına göre daha geniş bir alanda varlık gösterebilmektedir.

Diğer taraftan Rus subay, Türk kadınının yabancı erkeklerle karşılaşması ve örtünmesi ile ilgili şu bilgileri vermiştir; *“kadınlar çarşıda, pazarda alışveriş yaptığı esnada yüzleri kolaylıkla açılmakta ve erkekler tarafından görülmektedir. Bu ise toplum içinde pek sorun olarak algılanmaz. Ayrıca bir erkek, üst tabakaya mensup olmayan bir Türk kadının yüzünü görmek isterse bunu rahatlıkla yapabilir çünkü, orta ve alt zümreye ait evlerin bahçeleri, balkonları, avluları bunun için*

²⁶ Bu tarz şikâyetlerin oldukça nadir görüldüğünü dile getirmiştir. Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, s. 159.

²⁷ Reina Lewis, *Oryantalizmi Yeniden Düşünmek*, Kapı Yayınları, İstanbul 2006, s. 11-16.

²⁸ Akman, *Batılı Kadın...*, s. 64-65.

40 Vronçenko'nun Türk ve Türkmen Kadınına Dair Değerlendirmeleri

müsaittir. Ancak ekonomik açıdan zengin zümrenin haremleri yabancıların bakışlarına tamamen erişilemez durumdadır. Fakat bu zümrenin mensubu kadınlar da devamlı olarak yüksek duvarla çevrili oda veya bahçelerde oturmazlar, onlar da pazarlara, çarşılar, hamamlara, ev gezmelerine ve mezarlıklara gitmektedirler.”²⁹ Köylerde, sıradan halk arasında ise herkes herkesin yüzünü tanımaktadır. Aksi düşünülemez, çünkü bağ, bahçe ve tarla işlerinin büyük bir kısmı ya suya giden ya hayvanları otlaklara süren ve avlularda, sokaklarda, çeşmelerin yanında, tarlada sürekli koşuşturan kadınlar tarafından yapılmaktadır. Bazı bölgelerde avlu duvarları çok alçak, bazılarında ise hiç yoktur. Bu yüzden yoldan geçen yabancı kimse ve kadının komşuları evin önünde olup biteni görebilmektedir. Çalışan halk sokakta bir yabancı kadınla konuşmanın, omuzlarına bir yük bindirmeye veya bir testi su kaldırmasına yardım etmenin uygunsuz olduğunu bile düşünmemektedir. Bu kadar sık görüşmelerin ve yan yana olmasa da yakın olma alışkanlıkları neticesinde tanışıklık kendiliğinden oluşurken kadınların yüz hatları istemsizce de olsa görülmektedir. Bu noktada Vronçenko, *“Türklerin alt tabakasının kadınları hiç görmeden evlendiğini hayal etmek ise hiç var olmayan ve muhtemelen hiç olmamış bir şeyi varsaymak anlamına gelir”³⁰* demiştir.

Rus subay, Anadolu'nun farklı şehirleri ve köylerindeki Türk kadınlarının sokaklarda yabancı bir erkekle karşılaştığında oldukça farklı davranmakta olduğunu söylemiştir. Buna göre kadınlar bazen sadece gözleri açık kalacak şekilde yüzlerini örterken bazen de aniden durup, yabancı erkek uzaklaşıncaya kadar yüzlerini duvara doğru ters çevirerek gitmesini beklemektedir. Bazı kadınlar ise yüzleri yarı açık şekilde yere bakarak düz geçerken bazıları erkeğin yüzünüze direk bakıp, gülümsemekte hatta göz kırpmaktadır. Esasında birbirine çok yakın veya aynı bölgelerde bile yaşayan kadınların birbirlerinden çok farklı davranış sergiledikleri görülmektedir. Vronçenko, *“bazı*

²⁹ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, s. 160.

³⁰ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, s. 160.

bölgelerde kadınlar o kadar ürkek davranmaktadır ki yüzleri örtülü olsa bile yabancı birini görür görmez duvardan uzaklaşarak avlu içerisine doğru kaçarlar, üç saat mesafe uzaklığındaki bir bölgede yaşayan bir başka kadın ise yabancı bir erkek gördüğünde avlu kapısına ve evin camlarına doğru koşarak gelip bu yabancı erkeği izlemekten çekinmez, hatta sokak ortasında karşılaşır da bu erkeği merakla süzmekten geri durmazdı” der.³¹ Köylerde ise ailenin tüm kadın fertlerinin kapı yanında veya camın önünde toplanıp yabancı bir gezgine baktığı görülebilirdi. Bazıları ise yabancıya -gezgin Avrupalı ise-yanına yaklaşır ve onun bu durumdan şikayetçi olmadığını fark ederse onu adeta kuşatırdı.

Türk görgü kurallarına göre bir erkeğin, bir kadını evinin bahçesinde, avlusunda ya da dışarıdan bakıldığında görülebilen bir yerinde gördüğünde, onu fark etmemişçesine belli bir mesafede uzaklaşarak geçmesi beklenmektedir. Ancak birbirini sık sık gören ve uzun yıllardır tanıyan kişilerin bunu açık bir şekilde belirtilmese de başını hafifçe eğerek -yakındaki biri duyarsa ayıp olurmuşçasına- kısık bir sesle selamlamaması da görgüsüzlük olarak kabul görmekteydi. Böyle bir selamlamaya kadınların da aynı usulde cevap vermeleri yine Türk görgü kurallarının bir gereği idi.³²

Vronçenko, kız çocukları ile genç kızların örtünmesi ve kadın-erkek ilişkilerinde nasıl hareket ettiklerine dair ise şunları not etmiştir: “10 ve 11 yaşlarındaki kız çocuklar ve ergenlik çağına ulaşan genç kızlar ise ülkenin büyük bir kısmında hiç çarşaf giymezler. Bazı bölgelerde ise 7 yaşından itibaren yüzlerini örtmeden kapanırlar. Çarşaf giyme zaten bir olgunluk göstergesidir, bu yüzden büyüyen kız çocuklarının bir an önce onu giymek istemesi oldukça doğaldır”³³. Karşı cinsle kurulan ilişkiler söz konusu olduğunda ise köylerde ve şehirlerde, küçük erkek ve kız çocukları avlularda ve sokaklarda birlikte oyun oynayıp eğlenirdi. Hatta bu şekilde erken tanışmalar gerçekleşirken gelecekteki evlilikler de planlanmaktaydı. Üst zümreye mahsus evlerde büyüyen kız

³¹Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, s. 160.

³²Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, s. 161.

³³Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, s. 161.

42 Vronçenko'nun Türk ve Türkmen Kadınına Dair Değerlendirmeleri

çocuklar ise yabancılardan daha da uzakta tutulur, fakat orada da onları büyüyene kadar birçok kişi görmüş olurdu. Varlıklı bir ailenin kızının yüzünü çocukluktan itibaren tanıyan onlarca erkek bulunurdu.

Rus subayının aktardıklarına göre Türk kadınlarının hemcinsleriyle ile tanışıp arkadaşlık kurmasında bir kısıtlama söz konusu değildir. Bu kadınlar birbiriyle tanışabilir, arkadaşlık kurabilir, birbirlerinin evini tek başlarına veya çocuklarıyla birlikte ziyaret edebilir, birlikte çarşıya, pazara gidebilir, sokaklarda gezebilir, topluca hamamlara gidebilirdi. Ne kadar kıskanç olursa olsun hiçbir koca, karısına kadınlarla arkadaşlık kurmayı yasaklayamazdı. Bu durumun yaratacağı problemleri ise şu şekilde dile getirmiştir: *“aslında böyle bir katılık erkeklerin aklından bile geçmez çünkü erkek, eşini herkesten uzakta tutmanın, karısının her gün icat edeceği yeni taleplerine neden olacağını, bu da masrafların iki katına çıkması anlamına geleceğini ve bu isteklerin karşılamamasının ise ilişkide çok sıkıntıya sebep olacağını bilmektedir”*.³⁴

Evlilik, Çok Eşlilik ve Boşanma

Osmanlı toplumunda Müslüman bir kızın velisi tarafından evlendirilmesi adetti, bu da genellikle kızın babası tarafından ifa edilirdi. Fakat babanın olmadığı durumlarda onun yerini dede, amca, dayı, erkek kardeş ya da başka bir aile büyüğü de alabilirdi. Hiçbir aile büyüğünün ve akrabanın olmadığı durumlarda ise kadı, kızın temsilcisi olurken, reşit olmuş bir kız hiçbir vekile ihtiyaç duymadan da evlenebilirdi. Evliliğin yasal olarak geçerli olabilmesi için nikah kaydına gelinin, damadın, velilerin veya vekillerin ve şahitlerin isminin yer alması gerekirdi. Ayrıca geline verilecek “mehir” miktarı da belirlenirdi.³⁵ Osmanlı’da damad, kız tarafına “mehr-i muaccel” denilen nikah bedeli para ya da mal vermek zorunda idi. Boşanma ya da ölüm hali için, kadını garantiye alan diğer bir bedel ise “mehr-i müeccel” idi.

³⁴ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, s. 162.

³⁵ Sancar, *Osmanlı Kadını...*, s. 142-144.

Kadının bir nevi hayat sigortası olan bu bedelleri alamamış bir kadının ise dava açması en doğal hakkı olarak kabul görülmekteydi.³⁶

Rus asker, evlilik kurumunu toplumsal tabakalar açısından ele alıp, üst ve orta zümreden kadınların evlilikleri hakkında şu bilgileri vermiştir: “Üst zümrede bir Türk siyasi çıkarları gereği soylu ve güçlü birinin kızıyla evlenirse, bazen ikinci eş almama yemini bile verip, kayınpederinin kahrına ve bu vesileyle önemli sorunlarla karşılaşmak istemiyorsa bu kutsal yemine sadık kalırdı. Fakat bazı durumlarda ilk eşinin statüsünden daha düşük statülü biriyle evlendiği de görülürdü. Yine soylu birinin kızına en azından büyük saygı gösterir, onu şımartır, görgü kurallarına aykırı gelmediği sürece tüm makul isteklerini kutsal kabul edip yerine getirirdi. Böyle bir kadın kıskanç ise kocası kendi rızasıyla, üzülmeye de olsa cariyelerle yaşama hakkından vazgeçer fakat kendini gizli saklı kaçamaklarla ödüllendirirdi.”³⁷ Orta zümreye mahsus evliliklerde ise genellikle ekonomik ve sosyal açıdan eşitlik aranmaktaydı. Evlenirken kadın kendisiyle birlikte çeyiz getirir, eşi de ona düğün hediyesi “mehir” verir, her ikisi de kocanın dokunma hakkı bulunmayan kadına ait mülk sayılırdı. Ancak boşanma söz konusu olduğunda kadına ne kadar mülkün, paranın ödeneceğine dair sorunlar da yaşanmıyor değildi. “Bir de çocuklar varsa hesabın ucu bucağı yoktur” diyen Vronçenko, mahkemelerin genellikle kadınların menfaatleri doğrultusunda karar aldığını, bu sebeple de boşanmaların az görüldüğünü aktarmıştır. Bu zümrede “koca, karısının sahibidir, ancak karısı kocasının kölesi olmaktan çok uzaktadır.” şeklinde not edip, orta ve alt zümrelerde kadın-erkek eşitliğinin çok daha belirgin olduğunu vurgulamıştır.³⁸

Vronçenko’nun aktardıklarına göre; Türklerin, Hristiyan kadınlarla evlenmeleri bazen şehirlerde görülürken, Rumlar ve Ermeniler bu tür evliliklere sadece aşırı ihtiyaç duyduklarında, korkudan ya da

³⁶ Meral Altındal, *Osmanlıda Kadın*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1994, s. 41.

³⁷ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, s. 162.

³⁸ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, s. 162.

44 Vronçenko'nun Türk ve Türkmen Kadınına Dair Değerlendirmeleri

çıkarlarından ötürü katlanmaktaydı. Bir Musevi ile evlenmek ise bir Müslüman için sakıncalı kabul edilir, bir Hristiyan'ın bir Müslüman kadın ile evlenmesi ise ölüm cezası ile sonuçlanabilmekteydi. Bununla birlikte, "Türkler, Gayrimüslim kadınlarla ilişki kurabiliyor ancak özellikle İzmir'den İstanbul'a kadar uzanan sahil kıyısında bulunan yerler dışında bu ilişkiler gizli tutuluyordu."³⁹ Çok eşlilik meselesinde ise şunları dile getirmiştir: "dinin öngördüğü bazı ahlak kuralları Anadolu Müslümanları tarafından sıkı bir şekilde uygulanırken, bazıları tamamen unutulmuştur. Sadece zengin olan ve lüks içinde yaşayanların birden fazla eşleri vardır ve neredeyse hiç kimse dört eş almamaktadır. Orta zümrede ise iki eşlilik çok nadir görülen bir olaydır. Söz konusu mevzuda istisnai durumlar birkaç farklı şehirde sabit işyerleri bulunan tüccarlar için geçerlidir: iki veya üç ailenin ihtiyacını karşılayabilecek kadar maddi gücü varsa o zaman iş yaptığı her şehirde bir ailesi ve evi vardır. Halk tabakasından olanlar ise neredeyse her zaman sadece tek eşe razı olmaktadır."⁴⁰ Esasen Osmanlı topraklarını ziyaret edip, toplumda çok eşlilik meselesine dair bilgi veren hemen hemen tüm yabancılar benzer görüşler dile getirmişlerdir. Batılılar, Osmanlı dünyasında çok eşliliğin sık görüldüğüne dair önyargılara sahipken, söz konusu coğrafyayı ziyaret edenler bu hususta oldukça yanıldıklarını dile getirmişlerdir. Batılıların çok eşliliğin nadir görülme sebebini ise İslam dinin eşler arasında her hususta adaletli davranılması şartıyla birden fazla eşe müsaade etmesiyle açıklamışlardır.⁴¹

³⁹Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, s. 153.

⁴⁰ Mihail Pavloviç Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii V Nıneşnem Eyo Sostoyanii, Sostavlennoye Russkim Puteşestvennikom M.V.*, C.II, Karl Kray, Sankt Peterburg 1840, s. 151.

⁴¹ Lucy M. J. Garnett, *Türkiye'nin Kadınları ve Folklorik Özellikleri*, Çev. Nurettin Elhüseyni, Oğlak Bilimsel Kitaplar, İstanbul 2009, s.502; Hester D. Jenkins, *Kafesin Ardındaki Türk Kadını*, Çev. Ercan Kaçmaz, Dergah Yayınları, İstanbul 2014, s.44; Marcelle Tinayre, *Bir Kadın Gezgin Tinayre'nin Günlüğü*, Çev. Engin Sunar, Aksoy Yayıncılık, İstanbul 1998, s.87; Grace Ellison, *İstanbul'da Bir Konak ve Yeni Kadınlar*, Çev. Yaşar Akın, Dergah Yayınları, İstanbul 2017, s.51; Türk toplumunda tek eşliliğin örnekleri Anadolu

Vronçenko da birden fazla evlilik yapmanın özellikle ekonomik zorlukları ihtiva etmesine ve bu sebeple nadir görülmesine dikkat çekmiştir. Ayrıca Anadolu'nun iç kesimlerindeki bekar kadınların evli, dul veya boşanmış kadınlara nazaran daha özgür bir yaşam biçimine sahip olduğunu aktarmıştır. İki veya daha fazla eşi olan bir Türk erkeğinin ise her bir kadına ayrı ayrı yaşam alanları sunmak zorunda olduğunu ve eşlerin bazen birbirlerini hiç görmediklerini belirtmiştir. Çok eşliliğin yarattığı krizlere tek tek değinen Rus asker, kadınların kavgalarından, bir eşin rakibinin çocuğunun hayatına kastetmesine, bazen de güzel olan eşlerin güzelliğini kaybetme korkusuyla hamile kalmamak için çeşitli maddelere başvurarak tamamen sağlığından olduğu durumlara kadar çok fazla sorunun çıkmasına neden olduğunu dile getirmiştir. Bir erkeğin birden fazla evlilik tercih etmemesini sadece ekonomik değil aynı zamanda ortaya çıkması pek muhtemel başka sorunlara da bağlamıştır.⁴²

Cariyeler⁴³ ise yine üst zümreye ait ailelerin evlerinde görülmekteydi. Bütün varlıklı ailelerde az ya da çok sayıda cariye ailenin kadınlarına hizmet etmek için bulunurdu. *“Cariyelerden ailelerle birlikte yaşayanı da çoktur, ancak kimse onların davranışlarını denetlemeye çalışmıyor çünkü bir yandan bu boşuna bir çaba olur öteki yandan ise onların ahlaksızlığı sahiplerine onlardan doğan çocukları öz çocuğu kabul etmeme ve onları yine esir çocuk olarak büyütme fırsatı sağlamaktadır. Fakat cariyenin bir anlık hevesten ziyade bağlılık hissi uyandırması başka bir meseledir, böyle durumlarda onlar eş muamelesi*

---

coğrafyasıyla sınır kalmamıştır. XIX. asırda Türkistan bölgesinde de aynı durumdan bahsetmemiz mümkündür. Örneğin; Kaşgar'da çok eşliliğin olmadığı köylülerin çoğu ailelerinde, eşler uyum içinde yaşar ve boşanmalar daha az sıklıkta gerçekleşirdi. Kuran tarafından kutsanan bir evlilikte, bir kadın her bakımdan kocası üzerinde sınırsız bir etkiye sahipti. Bkz. Murat Özkan, “Din, Gelenek ve Değiş: XIX. Yüzyılda Kaşgar Kadını”, Turkish Studies, C. 13, S. 24, s. 171.

⁴² Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii V Nıneşnem...*, s. 152.

⁴³ Eserde cariye, köle, esir veya özgür olmayan kadın anlamına gelen *nalojnitsa* tabiri kullanılmıştır.

görürler."⁴⁴ diyen Vronçenko, aynı zamanda Anadolu'da yaşayan farklı zümrelere mensup ebeveyn-çocuk ilişkilerinden karı-koca ilişkilerine ve yakın-uzak akraba ilişkilerine dair bilgiler de vermiştir.

Türk Toplumunda Aile İçi İlişkiler ve Kadının Pozisyonu

Osmanlı toplumunda annelik vasfının son derece kutsal görüldüğü hemen her Batılı araştırmacı tarafından dile getirilmiştir. Hatta pek çoğu Türk toplumunda anneliğin hiçbir Batı ülkesinde olmadığı kadar özel ve saygın bir yere sahip olduğunu aktarmıştır. Vronçenko da bu hususa dikkat çekerken anne-evlad ilişkisinden kız çocuklarının babaları ile olan ilişkilerine kadar birtakım bilgiler sunmuştur. Buna göre, erkek evlad tıpkı kız evlad gibi her şartta annesine sevgi ve saygı duyarken annenin sosyal statüsü de bu ilişkiyi belli ölçülerde etkilerdi. Örneğin, annenin cariyeye olduğu durumda evladın görevleri oldukça sınırlı iken annesine karşı olan doğuştan sevgisi annesini bir köle gibi görmesini engellemekteydi. Kız çocukları ise babalarına çok itaat ederken, üst ve orta zümreden ailelerin çoğunda kız evladın eş seçiminde herhangi bir söz hakkı yoktu. Sıradan halkta ise bu konuda kızlar biraz daha özgürdü, fakat bu tabakada mantık her şeyden daha öne çıkmaktaydı. Ayrıca cariyeden doğan kız çocuklar babası tarafından herhangi bir sebeple ihmal edilen annesinden daha iyi şartlara sahipti.⁴⁵

Kardeşler hakkındaki ilişkiler için ise şunları not etmiştir: erkek ve kız kardeşin, evli olup olmadığına bakılmaksızın, her zaman birbirlerini görmelerine izin verilirdi. Bu, bir kadın için yalnızca babası ve erkek kardeşiyle sınırlı olan yakın akrabalık hakkı idi. Aynı babanın farklı eşlerinden veya cariyelerinden olan çocuklarına da kardeş denir, ancak aralarındaki ilişki öz kardeşlerde olduğu gibi değildi. Kardeş sevgisi, genellikle birbirini rakip ve düşman gören annelerin çocuklarına küçüklüklerinden itibaren aşladıkları nefrete dönüşmüştür. Bu tür kardeşler akrabalıkları kabul edilse de evlenmiş olan kız kardeşlerine

⁴⁴ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii V Nineşnem...*, s. 153.

⁴⁵ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii V Nineşnem...*, s. 163.

fazla ulaşamazlar, çünkü ayrı ayrı büyüyerek birbirine karşı yabancılaşmışlardır.⁴⁶ Bu tür ailede doğan erkek kardeşlerin de iyi geçindiği enderdir, özellikle birinin annesi özgür diğeri ki cariye ise burada bir yandan çekememezlik öteki yandan üstünlük duygusu ilişkileri bozmaktaydı, çünkü babalar genelde farklı anadan olan oğullara eşit davranmazlardı.

Diğer taraftan öz veya kan kardeş ya da süt kardeşlerin evlilikleri gibi hususlarda da şu önemli noktaların altını çizmiştir: *“Öz veya kan kardeşlerin evlenmesi konusunda genellikle oldukça katı bir şekilde uyulan ayrıntılı düzenlemeler vardır, ancak yine de itaatsizliği yapanların gücü varsa bu konuda bile müsaade alına bilindiğini gösterir. Bu yasayı ihlal edenlere para cezası ödetilir, bu tarz evliliklere girişenlere yaptırım uygulanır, evlenenler boşanır, çocukları ise yasa dışı olarak görülür. Müslümanların özel bir akrabalık bağı olan süt kardeşliği yani aynı kadının sütüyle beslenen çocukların akrabalığı bağı vardır. Süt kardeşlerinin aralarındaki evlilikler de yasaktır; Bir erkek bilmeden süt kız kardeşiyle evlenirse ve bu durum daha sonra öğrenilirse, evlilik geçersiz ve çocuklar yasa dışı sayılır. Bu aralar din görevlileri bu tür işlere pek karışmazlar ve günümüzde daha önceleri uygulananların takibini yapmazlar. Ama yine kendi süt kardeşiyle yaşamaya devam etmek isteyen pek fazla insan bulamazsınız, süt kardeşlerinin evliliği insanları tiksindirir ve böyle çiftler kimse bunu talep etmese bile vicdanen rahatsız olur ve bu durumda boşanma kaçınılmazdır.”*⁴⁷ Kısaca toplumda bu tarz evliliklerin yeri olmadığına, süt kardeşlerin yaptığı evliliklerin dahi geçersiz sayıldığına dikkat çekmiştir.⁴⁸

⁴⁶ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii V Nineşnem...*, s. 164.

⁴⁷ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii V Nineşnem...*, s. 164-165.

⁴⁸ İslam dinine göre süt kardeşlerin evlilikleri haram kılınmıştır. Bu durum Osmanlı’da Müslümanların dikkatle riayet ettikleri bir yasaktır.

Orta ve Alt Zümreye Mensup Türk Kadını

Vronçenko, toplumu üç tabaka halinde kategorize ederek Türk kadının konumunu ele almıştır. Orta ve alt zümreye mensup kadınları hakkında genel bilgiler sunarken üst zümreye mensup ailelerin yaşam biçimlerine ve buradaki Türk kadınlarına dair genel geçer bilgiler vermemiş, bir örnek üzerinden konuyu ele almıştır.⁴⁹ Ek I'de yer alan bu örnekte görüleceği üzere Rus subayın, zikrettiği birtakım bilgilere sahip olması neredeyse imkansızdır. Zira üst zümreden ailelerin haremli yabancı bir erkeğin asla girip, gözlemlene şansı bulamayacağı özel mekanlardır. Evin günlük yaşamına dair olan bitenlere, evin kadınlarının düşüncelerine, evdeki hallerine ve diğer mahrem bilgilere şahit olması imkansızdır. Vermiş olduğu örnekte geçen kişiler ve hadiseler kuvvetle muhtemel kendi hayal gücünün ürünü ya da en iyi ihtimalle ikinci elden elde ettiği bilgilere dayanmaktadır.⁵⁰

Diğer taraftan orta ve alt zümreye mensup aileler hakkında ise şu bilgileri vermektedir: Üst düzey tabakadaki kadınların tersine, orta ve alt zümreden kadınların gün içinde pek çok işle meşgul olmaktadır. Bu kadınlar ve kızları, dikiş, dokuma, kumaş boyama, mutfak işleri

---

⁴⁹ Ek I kısmında Vronçenko tarafından üst düzey bir ailenin yaşamına dair verdiği söz konusu örnek yer almaktadır. Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii V Nineşnem...*, ss.165-173.

⁵⁰ Erkeklerle tamamen kapalı olan evin özel mekanı haremli, ancak yabancı kadınların sayesinde doğru bir şekilde ortaya konulabilmiştir. Özellikle XIX.yüzyılda Osmanlı topraklarına adeta akin eden Batılı kadınlar için harem ziyaretleri turistik gezilerinin en önemli kısmını oluşturmuştur. Burada Müslüman kadının yaşam biçimini gözlemlene şansı elde eden bu kadınlar ise Batılı zihniyetteki olumsuz Doğulu kadın imajını alt üst eden önemli bilgiler paylaşmışlar ve hakim paradigmayı dönüştürmüşlerdir. Bu konuda yazan ve eserleri Avrupa'da defalarca yeniden basılan bu yabancı kadınlar arasında en çok tanınanlar ise Lady Montagu, Julia Pardoe, Grace Ellison gibi isimler yer alır. Bkz. Selçuk Düğür, *Kadın Seyyahların İzlenimlerinde Osmanlı ve Batı Dünyası*, Cinius Yayınları, İstanbul 2020, ss.89-95; Lewis, *Oryantalizmi Yeniden...*, s. 2-3.

yaparken kimileri bağ bahçe işleri, tarla işleri de bunlara eklenerek oldukça geniş bir iş sahasında aktif rol almaktaydılar. Ayrıca orta zümreden bir ailenin nadiren hizmetçisi, cariyesi bulunmaktaydı. Bu nedenle kadınların boşa vakit geçirecek zamanları yoktu. Esasen erkekleri de aynı kaderi paylaşmakta, akşama kadar her ne işte çalışıyorsa onunla meşgul oluyordu. Örneğin bir tüccar ise sabahtan dükkanına gidip, akşama kadar burada çalışmakta, akşam da eve döndüğünde genelde haremde vakit geçirmekteydi. Dileyen herkes kendisini dükkanında ziyaret edebildiği için akşamları eve pek misafir kabul etmezdi.⁵¹

Halkın alt tabakasını oluşturan üçüncü zümre ise ustalar, çiftçiler, küçük çaplı tüccarlar ve atölye çalışanları gibi gruplardan oluşmaktaydı. Bu zümreden herkes sabahtan akşama kadar çalışmak zorundaydı. Erkekler iş çıkışı kahvehaneye uğrayarak sosyalleşirken, kadınlar arkadaşlarına rastlayınca avlu kapısı veya duvarının yanında sohbet ederek aynı vakti geçirmekteydi. Ustalık işleri sokağa doğru açık olan atölye ve dükkanlarda yapılmaktaydı. Bu düzende terzi kıyafet diker, çarıkçı çizme ve çarık diker, silahçı tüfek, kılıç ve tabanca tamir eder, demirci demir döker ve döver, tatlıcı hamur işiyle uğraşır. Öte yandan kadınlar erkeklerle kıyaslanamayacak ölçüde yoğun çalışır. Kadınlar her ne kadar sohbet etmeyi sevse de onlar kendilerine elbise diker, yine kendilerine ve satış için pamuklu veya keten kumaş dokur, herhangi bir hizmetçi tutmadan da tüm ev işlerini kendileri görürlerdi”.⁵² Köylerde yaşayan kadınların çalışmaktan sosyalleşmeye nerdeyse hiç vakitleri yoktu. Vronçenko'nun aktardığına göre “bu kadınların hiçbir şey yapmadan, ellerini dizüstü salıp oturmaya vakti hiç yoktu, onlar hem kendileri hem eşleri hem de çocukları için sürekli ve durmadan çalışmak zorundaydı.”⁵³ Rus asker merkezden görece uzak köylerde kadınların tarlada çalıştıklarını, yazları daha yoğun olurken, kış mevsiminde tarlaların boş olması sebebiyle biraz daha rahat olduklarını

⁵¹ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii V Nineşnem...*, s. 174.

⁵² Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii V Nineşnem...*, s. 174-175.

⁵³ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii V Nineşnem...*, s. 175.

da dile getirmiştir. Yaşam koşullarının bu denli zor olduğu alt tabakada ise çok eşliliğe neredeyse hiç rastlamadığını da not etmiştir. *“Böyle ağır bir yaşam süren köylünün iki eşle evlenmeye veya şatafatlı yaşamaya hali yoktur, tek eşini ve çocuklarını geçindirebilirse bile haline şükreder, aksi takdirde küçücük eve iki kadını sığdırmak zorunda kalıp işten eve her dönüşünde onların tartışma ve kavgalarıyla uğraşmak zorunda kalırdı”*⁵⁴ diyen Rus subayı çok eşliliğin neden görülmediğini bu şekilde açıklamıştır.

Kadınların Giyim-Kuşamı

Vronçenko'nun notlarında Türk kadınının giyim-kuşamına dair bilgilere de rastlanılmaktadır. Buna göre kadınların kıyafetleri oldukça çeşitlidir. Halkın tüm kesimlerinden kadınlar şalvar kullanmakta, bu şalvarların bazıları daha genişken bazıları daha dar olup, tamamı ayak bileğine doğru daralmaktaydı. Şalvarlar ipekten, pamuktan (beyaz ve renkli), ketenden olmakla birlikte sıradan halktaki bazı kadınların kullandıkları mavi renkli düşük kaliteli bez (yün) kumaştan dikilen çeşitleri de bulunmaktaydı. Şalvarlar askılarla değil erkeklerin pantolonları gibi bel hizasından kuşakla veya örgülü kumaşla bağlanmakta, üzerlerine giyilen gömlek veya ceketlerin kolları dar fakat dirsek ve bileğe doğru genişleyen ve yırtmacı bulunan uzun kollara sahipti. Kadınların saçları omuzlarının üzerinden sarkan birçok ince örgüyle örülmekte fakat kadınların çoğu, saçlarına ek olarak sahte örgüler de eklemekteydiler. Başlarını örgülerle karışık bir fularla örtmekte veya bir çeşit yüksek olmayan türban gibi küçük başlık takmaktaydılar. Bu tür başlığa bir çarşaf kadar büyük pamuklu beyaz ama mutlaka beyaz bir örtü takılmaktaydı. Bu örtü kadınların yüzünü örtmek istemediklerinde gözlerine kadar alını örterek asılı durur aksi halde örtünün kenarları öyle başarılı katlanır ki sadece gözlerin veya tek gözün açık kaldığı şekilde yüzü örtmekteydi. Fakat aniden veya çok

---

⁵⁴ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii V Nineşnem...*, s. 175.

hızlı hareket edilirse bu örtü kolayca dağılır ve kadının yüzü açılmakta idi.⁵⁵

Ayrıca İzmir, Aydın ve bazı yakın bölgelerde kadınlar örtünün altında at kılından örülmüş ve göz rahatsızlığı olanların güneşten korunmak için kullandıkları gözlüklere benzeyen fakat daha aşağıya indirilen bir örtü (peçe) takmaktaydı.⁵⁶ Kadınların evden çıkarken arkadan sarkan ve iki köşesinden omuzlara tutturulan geniş bir pelerini andıran “ferace” kullandıklarını da not etmiştir. Feraceler kadınların maddi durumuna göre çeşitli renklerdeki kumaşlardan, mavi, kahverengi veya vişne renkli pamuk kumaştan yapılırken yeşil veya beyaz renk kullanılmazdı. Kadınların giyim-kuşamına dair şu detayları da eklemiştir raporlarına: *“kadınlar çorap giymezler, yalın ayağa sarı renkli sahtiyandan çorap benzeri bir şey giyilir daha sonra ise üzerine ayakkabı giyilir, odaya girerken ayakkabılar çıkartılır. Sıradan halkta kadınlar yalın ayak gezerler veya kaba bir işçiliği olan çarık giyerler. Ülkenin neredeyse her yerinde kadınlar alınlarını ve şakaklarını delinmiş ve belirli sırayla kurdelelere dizilmiş sikkelerle süslemeyi severler. Zengin kadınları genellikle arasında eski bir madalyanın bulunabildiği eski altın sikkelerden yapılırken, yoksul kadınlar gümüş kuruş veya bazen sade para takarlar. Boyunlarına da sikkeler, inciler, mercanlar, kehribar taşından boncuklar, öğütülmüş gül yapraklarından siyah boncuk haline getirilmiş ve hoş kokulu selvi, amarantus,⁵⁷ aloe gibi bitkilerden yapılan gerdanlıklar takılır. Kollarına bilekten biraz yukarıya pahalı veya uygun fiyatlı maden bilezikler takılır. Bununla birlikte kadınlar hafif yassı ve kalın olmayan çok güzel cam bilezikler takarlar, hacılar bu bilezikleri Mekke’den getirir ve çok sayıda satarlar, sanırım buna benzer bilezikler Suriye’de üretilir ve Mekkeliymiş gibi satılır. Küçük Asyalı kadınlar silah taşımazlar, sadece bazen ev işlerinde kullanmak üzere kemerlerinin arkasında küçük çakı taşırlar.”⁵⁸ Osmanlı*

⁵⁵ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii V Nineşnem...*, s. 179.

⁵⁶ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii V Nineşnem...*, s. 179.

⁵⁷ Anadolu’da “horoz ibiği” şeklinde anılan çiçek.

⁵⁸ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii V Nineşnem...*, s. 180.

toplumunda şehirli, üst zümreye mensup kadınların giyim-kuşamlarından kullandıkları takılara kadar Batılı seyyahlar detaylı bilgiler vermişler ve pek çok Batılı ressam tarafından bu kadınlar resmedilmiştir. Ancak aynı durum kırsalda yaşayan kadın için nadiren geçerlidir. Bu sebeple Rus subayı tarafından Anadolu'daki kadının özellikle de kırsalda yaşayan kadının giyim-kuşamına, ziynet eşyalarına, zikredildiği gibi bitkilerden yapılmış gerdanlıklarına dair verilen bilgiler dikkat çekçidir.

Türkmen Kadını

Türkmenlerin Anadolu'nun dört bir yanında dağınık halde yaşadıklarını ifade eden Vronçenko, onları Türklere ayrı tutarak ele almıştır. Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı bölgeler ise Beypazarı'ndan güneye Tarsus'a doğru uzayan bozkırlar, kısmen Tarsus'un kuzeyinde fakat daha çok güney yamaçları olarak verilmiştir. Türkmen nüfusunun az olduğu bölgelerin ise ülkenin kuzeyi ile Akhisar dışındaki ülkenin en batı kıyası olarak geçmektedir.⁵⁹

Rus subay, Türkmenlerin göçebe bir halk olduğunu fakat onların bazılarının en azından kış mevsimlerinde kalıcı yerleşimlere sahip olduklarını belirtmiştir. Buna göre, kışın yaşanan yerleşimlerin bazıları tarım yapılması için bazıları ise Türkmenlerin sürülerini otlatabilmesi için yazın bırakılmaktadır. Otlaklar ise bölgenin bitki örtüsünün yapısına bağlı olarak değişmektedir. Türkmenlerin geçici yerleşim yerleri, Seferihisar ve Tuz gölünün yanındaki Koçhisar gibi bazı bölgelerde yerleşik kentlere dönüşmüştür. Mimari yapı bakımından bu yerleşimler köylerden pek farklı olmamakla birlikte aynı ahşap temelli alçak kerpiç yapılar, kaba işçilikli küçük ve hiçbir anlamda konforlu olmayan evlere sahiptirler. İhtiyaç duyulan diğer yapılarda ve evlerin uzantılarında da diğer köylerdeki aynı düzensizliği görmek mümkündür. Ev gereçleriyle iş aletlerinde aynı türden bir yoksulluk ve yetersizlik olduğunu gözlemlemiştir. Yerleşik olan Türkmen sanki burada geçici bir süreliğine duruyormuş gibi ve mevsim değişimiyle

---

⁵⁹ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii V Nineşnem...*, s. 198.

birlikte her an başka bir mesken arayışına gidecekmiş gibi düşünüp, yaşamaktadır.⁶⁰ Tamamen yerleşik bir yaşam tarzı benimseyen Türkmeler hakkında ise şu bilgileri vermiştir: “...onların Beyleri (boy liderleri) hukuken ve yönetim şekliyle Türklerin Beylerbeyiyle aynı statüdedir veya daha iyi bir ifadeyle onların liderleri tercihen kendi Beylerinden seçilir fakat bazen onlara Konstantinopolis’ten başkan tayin edildiği de görülür. Yerleşik Türkmenlerin Beyleri, Türkmen kadınlarının giyinişleri ve erkeklerle olan münasebetleri gibi şehirdeki Türklerden aldıkları bazı özellikleri dışında yaşam tarzı, fiziksel görünüşü ve gelenekleri bakımından göçebe Türkmenlerle aynıdır. Bu durumun istisnai olduğunu aklımızda bulundurarak buradaki Türkmenlerin betimlemelerini onların doğal haline göre yapıp göçebe Yörük halkı olarak tasvir edeceğiz. Ancak şehirlî Türkler, Yörük adı altında Türkmenler ile Kürtleri karıştırıyorlar”.⁶¹

Türkmenlerin, Türklerle aynı dine sahip olmasına rağmen kendilerini Türkler ve Kürtlerden farklı bir halk olarak görmekte olduklarını dile getiren Rus asker, “Türkmenlerin kesin konumunu bilmedikleri Kuzeydoğudaki bir ülkeden geldiklerini iddia etmektedirler” der.⁶² Türklerden bazı gelenek, görenek ve din temelli kurallar noktasında ayrılmakta olan Türkmenlerde gördüğü ilk ayırt edici özellik ise Türkmen kadınlarının yüzlerinin açık olmasıdır. Türkmen kadınlarının örtüyü nadiren başlık süslemesi olarak kullandıklarını, örtüyü saçlarına tutturdıklarını dile getirmiştir. Türklerle yakınlaşan ve onların geleneklerini benimseyen bazı yerleşik Türkmenlerin de var olduğunu, ancak bunların nadiren görüldüğünü belirtmiştir.⁶³

⁶⁰ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii V Nineşnem...*, s. 198-199; Türkmelerin meskenleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehmet Ak, “Batılı Gezinlerin Gözlemlerinde Yörük/Türkmen Çadırları”, *Türkiyat Mecmuası*, C.29/s.2, 2019, s. 347-366.

⁶¹ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii V Nineşnem...*, s. 199.

⁶² Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii V Nineşnem...*, s. 199.

⁶³ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii V Nineşnem...*, s. 203.

54 Vronçenko'nun Türk ve Türkmen Kadınına Dair Değerlendirmeleri

Çok eşliliğin Türkmenler arasında yasak olmadığını ancak neredeyse hiç görülmediğini dile getiren Vronçenko, iki kadınla evlenen bir erkeğin toplumda saygı görmeyeceği ve kınanacağını belirtmiştir. “Türkmenlerin eşleri, kuldan ziyade bir hayat arkadaşı ve yoldaşı konumundadır”⁶⁴ diyen Rus subay “bir Türkmen erkeğinin, karısının yüzünü örtmesini talep etmeyi aklından bile geçirmez” der. Ayrıca Türkmenler arasında toplumsal tabakalar bulunmadığını, aralarında varlıklı olanların toplum içinde görece ağırlığı olmasına karşılık işe alınan yoksul biri kendini hizmetçi gibi görmeyip, işvereni ile kendini eşit görmekte olduğunu dile getirir. Türkmenler arasında saygı ve üstünlüğe sahip olanlar genelde yaşça büyük olanlardır, bu durum fakir mi zengin mi bakılmaksızın tüm yaşlılar için geçerlidir.⁶⁵

Diğer taraftan Türkmen kadınlarının giyim kuşamlarının erkeklerinkine çok benzemekte olduğunu belirtirken, bu hususta da detaylı bilgiler vermiştir. Buna göre, kadınlar, kolları erkeklerinden daha uzun olan neredeyse aynı ceketleri giymektedir. Yine konçlarına doğru daralan geniş şalvarlar- fakat diz hizasına kadar olan erkek şalvarlarından daha uzundur- kullanılırdı. Çarıklar ise yalın ayak giyilir, çok geniş olmayan kuşak bağlanır, şakak kısmında serbest saç telleri, başlarında oldukça düzgün bir şekilde bağlanmış fular ve ona tutturulmuş, omuzların üzerine sarkan bir başka fular bağlanırdı.⁶⁶ Bazı obalarda kadınlar ceket yerine diz altına uzanan ve vücuda sıkıca oturan bel kısmında ince kurdelelerle bağlanan uzun bir üç-etek giyerdi. Kollarına birkaç bazen beşten fazla bilezik takıp, alınlarına, şakaklarına, boyunlarına kurdelelere bağlanmış sikkeler ya da cam boncuklar takarlardı.⁶⁷ Beylerin hanımları çok fazla hizmetçi tutmaz, ev işlerinin tamamını yaşlı yardımcılarıyla birlikte yaparlardı.⁶⁸

⁶⁴ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii V Nineşnem...*, s. 203.

⁶⁵ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii V Nineşnem...*, s. 204.

⁶⁶ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii V Nineşnem...*, s. 207.

⁶⁷ Türkmen kadınlarının kullandıkları takılar hakkında detaylı bilgi için bkz. Ahmet Dinç, Ramazan Çakır, “Türkmenlerde Kuyumculuk Sanatının ve

Vronçenko'nun Türkmen kadınlarının yaşam biçimine dair verdiği bilgiler arasında en dikkat çeken şüphesiz kadının aile içindeki konumu ile ilgili olanıdır. Zira Türkmen kadınları erkeklerle neredeyse eşit bir statüye sahiptir. Bu kadınlar, Türk kadınlarına nazaran daha özgür, serbest ve güçlü bir konumdadır. Ayrıca bu kadınlar istisnasız çok çalışkan olup, her türlü sorumluluğu üstlenmekten de geri durmazlardı. Nitekim Bir Rus tarafından görece nesnel bir anlatımla sunulan bu gözlemler, Türkmen kadınının yaşamına dair önemli bilgiler ihtiva etmektedir.

Sonuç

Osmanlı-Rus ilişkilerinin barış dönemine girdiği bir dönemde İzmir'e diplomatik bir vazife için gönderilen Mihail P. Vronçenko'nun Anadolu coğrafyasına dair önemli tespitleri bulunmaktadır. Çar I. Nikola tarafından "Küçük Asya" hakkında bilgi toplaması için gönderilen Rus istihbaratçı oldukça detaylı bir araştırma yapmıştır. XIX. yüzyılda bölgeye gelen pek çok Batılı seyyahın eserleri ile kıyaslandığında Vronçenko'nun ne denli titiz ve ayrıntılı bir araştırma yapmış olduğu fark edilmektedir. Zira Rus asker, Anadolu'ya düzenlediği keşif gezileri, diğer seyyahların yapmış olduğu bir nevi turistik gezilerden ayrılmaktadır. Rus istihbaratçının gelişi, Osmanlı Devleti için ilk defa "hasta adam" tabirini kullanan Nikola'nın, Osmanlı topraklarını ele geçirmeye yönelik ezeli Rus dış politikasını yavaş yavaş hayata geçirmeye niyet ettiği bir döneme denk gelmiştir. Bu sebeple kaleme alınan keşif gezisi notları, diğer pek çok Batılı seyyahın eserinden ayrılmaktadır. Rus istihbaratçının, iki cilt halinde yayımladığı bu raporlar ise bölgenin ticaretinden, yeraltı kaynaklarına, coğrafi yapısından nüfusuna ve etnik yapısına, kültürel değerlerinden örf ve adetlerine kadar çok geniş bir yelpazede veri içerir. Muhtemel bir Rus işgali öncesinde toplanan söz konusu istatistiki veriler coğrafyaya yönelik detaylı bilgiler sunması açısından öne çıkmaktadır. Çalışmamıza

---

Takıların Tarihi Gelişimi ve Türkmen Kadını", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C.X/S.1, 2010, s. 23-34.

⁶⁸ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii V Nıneşnem...*, s. 207.

56 Vronçenko'nun Türk ve Türkmen Kadınına Dair Değerlendirmeleri

konu teşkil eden kısım ise Anadolu'nun Türk kadınına dair olan kısımları olmuştur. Bu minvalde ele aldığımız hususlar bölgede yaşayan Türk kadının kamusal alanda ne denli görünür olduğu, özgürlüğü, sosyal yaşamı, ev hayatı, aile içindeki konumu, karşı cinsle olan münasebetinin sınırları gibi konular günlük yaşamından kesitler sunularak verilmiştir.

Türk toplumunu üç zümre şeklinde kategorize ederek Türk kadını hakkında bilgiler veren Rus subay, Türkmen toplumunu da ele alıp, buradaki Türkmen kadını hakkında da birtakım gözlemlerde bulunmuştur. Türkmen toplumunda kadın-erkek eşitliğinin çok daha fazla belirgin olduğunu, çok eşliliğin neredeyse hiç görülmediğini, kadınların kamusal yaşamda ya da diğer deyişle evinin/hanesinin dışında çok daha görünür, aktif ve güçlü bir pozisyonu olduğunu aktarmıştır. Türk ve Türkmenleri iki farklı toplum olarak ele alıp, kadınların sosyal statülerini ve aile içindeki konumlarını ayrı ayrı ele almıştır. Rus askerinin değerlendirmelerine göre, alt zümreden bir Türk kadını ile Türkmen kadının birbirlerine daha yakın bir yaşam biçiminin olduğunu görmekteyiz. Ekonomik açıdan toplumun alt kesiminde yer alan bir Türk kadını hem evinde hem de genellikle tarla, bağ, bahçe işleriyle uğraşarak evinin dışında çalışmak zorunda idi. Bu kadınlar da tıpkı Türken kadınlar gibi çok eşlilik sorunu ile karşılaşmamaktaydı. Zira ekonomik sıkıntının yaşandığı bu zümrede bir erkeğin birden fazla eş ile evlenmesi neredeyse imkansızdı. Diğer taraftan Türkmen toplumunda çok eşlilik ile karşılaşılmasını kültürel değerlerle açıklamak gerekirken, burada daha ziyade ekonomik sebepler ön plana çıkmaktadır.

Vronçenko'nun Türk kadınına dair verdiği bilgilerin önemli kısmı gerçekliği yansıtırken, kadınların, bilhassa da üst zümreye mensup kadınların haremelerindeki yaşamları hakkındaki görüşlerine şüphe ile yaklaşmak gerekir. Çünkü, aile dışından yabancı bir erkeğin bir Türk haremeye girip, bu mekânı gözleme şansı kesinlikle bulunmamaktadır. Bu mekânlar hakkında en fazla kulaktan duyma ya da ikinci elden bilgileri bulunmaktadır. Ek l'de görüldüğü üzere Rus istihbaratçının bu örnekte yer alan bilgilerin önemli bir kısmını

gözlemlene şansı yoktur. Ancak Türk kadınının kılık-kıyafetinden sosyal yaşamına kadar verdiği pek çok bilgi dikkate değerdir. Zira XIX. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'daki Türk ve Türkmen kadını hakkında bu denli detaylı bilgi veren eser sayısı oldukça azdır. Ayrıca Rus istihbaratçının raporlarının yer aldığı bu eseri sadece Türk kadını araştırmaları açısından değil aynı zamanda dönemin Anadolu dünyasına yönelik önemli veriler sunmaktadır.

Kaynakça

"Peçatnaya Golovina", *Jurnal Ministerstva Narodnogo Prosveşeniya*, Sankt Peterburg, C.CXXXVI, 1867.

AK, Mehmet, "Batılı Gezginlerin Gözlemlerinde Yörük/Türkmen Çadırları", *Türkiyat Mecmuası*, C.29/s.2, 2019, ss.347-366.

AKMAN, Filiz Barın, *Batılı Kadın Seyyahların Gözüyle Osmanlı Kadını*, Kopernik Kitap, İstanbul 2017.

ALTINDAL, Meral, *Osmanlıda Kadın*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1994.

DAVIDSON, Roderic H., "Russian Skill and Turkish Imbecility: The Treaty of Kuchuk Kainardji Reconsidered", *Slavic Review*, C.35/S.3, 1976, ss.463-483.

DAVIDSON, Roderic H., "The 'Dosografa' Church in the Treaty of Küçük Kaynarca", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, C.42/S.1, 1979, ss.46-52.

DAVIDSON, Roderic H., "The Treaty of Kuchuk Kaynardji: A Note on Its Italian Text", *The International Historical Review*, C.10/S.4, 1988, ss.611-622.

DİNÇ, Ahmet ve Ramazan ÇAKIR, "Türkmenlerde Kuyumculuk Sanatının ve Takıların Tarihi Gelişimi ve Türkmen Kadını", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C.X/S.1, 2010, ss.23-34.

DÜĞER, Selçuk, *Kadın Seyyahların İzlenimlerinde Osmanlı ve Batı Dünyası*, Cinius Yayınları, İstanbul 2020.

ELLISON, Grace, İstanbul'da *Bir Konak ve Yeni Kadınlar*, Çev.Yaşar Akın, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017.

GARNETT, Lucy M.J., *Türkiye'nin Kadınları ve Folklorik Özellikleri*, Çev. Nurettin Elhüseyni, Oğlak Bilimsel Kitaplar, İstanbul 2009.

58 Vronçenko'nun Türk ve Türkmen Kadınına Dair Değerlendirmeleri

JENKINS, Hester D., *Kafesin Ardındaki Türk Kadını*, Çev. Ercan Kaçmaz, Dergâh Yayınları, İstanbul 2014.

KAMBERIDOU, Irene, "The East in the Eyes of Western Women Travellers of the 18th and 19th Centuries: Solidarity and Understanding the East", *The East in the Eyes of the West International Conference of the Faculty of Arts*, Kuwait University, 2013.

KAYNAK, İsmail, "A.S.Puşkin'in Erzurum Seyahatnamesinde Türkler ve Doğu Anadolu", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 22, ss.229-241.

KEMALOĞLU, İlyas, *Rusların Gözüyle Türkler*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2015.

KURAT, Akdes Nimet, "Dostoyevskiy ve Şark Meselesi", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, 21-22, 1933, ss.361-367.

KURAT, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987.

LEWIS, Reina, *Oryantalizmi Yeniden Düşünmek*, Kapı Yayınları, İstanbul 2006.

Muahadat Mecmuası, III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008.

ÖZKAN, Murat, "Din, Gelenek ve Değiş: XIX. Yüzyılda Kaşgar Kadını", *Turkish Studies*, C. 13, S. 24, s. 161-184.

PEHLİVAN, İsmail, "Rus Oryantalist Faaliyetleri ve Osmanlı İmparatorluğu", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.6/S.12, 2016, ss.91-106.

SAİD, Edward W., *Şarkiyatçılık*, Metis, İstanbul 2017.

SANCAR, Aslı, *Osmanlı Kadını Efsane ve Gerçek*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2009.

TINAYRE, Marcelle, *Bir Kadın Gezgin Tinayre'nin Günlüğü*, Çev.Engin Sunar, Aksoy Yayıncılık, İstanbul 1998.

TOPSAKAL, İlyas, "Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C.III/S.2, 2016, s.33-53.

ÜNAL, Fatih, *Ruslar Bizansın Peşinde*, İlgı Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015.

VRONÇENKO, Mihail Pavloviç, *Obozreniye Maloy Azii V Nıneşnem Eyo Sostoyanii, Sostavlennoye Russkim Puteşestvennikom M.V.*, C.I, Karl Kray, Sankt Peterburg 1838.

VRONÇENKO, Mihail Pavloviç, *Obozreniye Maloy Azii V Nineşnem Eyo Sostoyanii, Sostavlennoye Russkim Puteşestvennikom M.V., C.II, Karl Kray, Sankt Peterburg 1840.*

Ek I

“Örneğin, büyük gelir getiren arazisi olan soylu toprak sahibine bakalım, o orta yaşlı biridir ve hiçbir özelliği yoktur. Köşkü oldukça geniş ve büyüktür, evinin arka tarafında kadınların odalarının etrafında yüksek duvarla çevrili bir bahçe bulunur ve bu bahçeye girişi doğrudan kadın odalarından değil avludan kilitli bir küçük kapıyla sağlanır.

Ev sahibinin iki eşi vardır: biri daha önce hiç görmeden evlendiği, oldukça güzel ve iyi karakterli olduğunu düşündüğü babasının eski arkadaşının kızı diğer eşi ise oldukça varlıklı bir tüccarın eski eşidir. Şimdiki kocası ikinci eşini onun ilk kocasının evinde görmüş ve onun güzelliğini çok beğenmiştir. İlk kocası ona çeyizini ve mehrini bile vermeden uyduruk bir sebepten ötürü onu hemen boşamıştır, bazı kişiler ise eski kocasının kadını daha güçlü ve soylu bir adama birçok çıkardan dolayı teslim ettiğini fısıldıyorlar. Adamın ilk eşinden iki çocuğu 11 yaşında bir kızı ile 5 yaşında bir oğlu vardır, ikincisinden ise henüz çocuğu yoktur, ikinci eşinin ilk kocasından bir oğlu vardır fakat boşanırken o çocuk babasıyla kalmıştır. Her bir eş ana avludan bir duvarla ayrılmış, evin özel bir bölümü olan haremlikte ayrı ayrı kısımlarda yaşarlar. İlk eşinin yanında, gelinini çok seven ve oğlunun ikinci evliliğini kabul etmeyen adamın yaşlı annesi yaşarken ikinci eşinin yanında ise kızının odasına erişimi bulunan küçük bir odada yaşayan kadının annesi yaşamaktadır. İlk haremlikte üçü zenci olan ve ev sahibinin ikinci eşinin pek de sıcak bakmadığı çok genç ve güzel bir beyaz kadından oluşan dört cariye vardır. Bununla birlikte evin işleri için biri cariye ve ikisi ücretle tutulan toplam üç yaşlı hizmetçi ve daha yeni satın alınan ve boş duran iki cariye vardır. Evde yakın zamanda satın alınan daha fazla cariye vardır fakat sahibi onları ayrı yerleştirmiş ve bazılarını esirlerle bazılarını ise biri berber diğeri seyis olan özgür işçilerle evlendirmiştir. Konağın erkek bölümünde (selamlık) ev sahibiyle birlikte onun neredeyse ergenliğe ulaşan 16 yaşındaki kardeşi

yaşamaktadır. Alt katındaki odalarda çiftlik yöneticisi, beş yardımcısıyla bir seyis, üç yardımcısı bulunan iki aşçı, dört yardımcısı bulunan bir bahçıvan, ev sahibinin sekiz hizmetçisi, dört ulak ve ağır işler için tutulan altı kişi yaşamaktadır.

Ev sahibi güneşin doğuşuyla kalkar ve haremden giyinmiş olarak çıkıp bekleyenleri sırasıyla huzuruna çağırır. İlk çiftlikten bahçeleri sulamak için açmış olduğu arıkları bozan hadsiz komşusunu şikâyet etmeye gelen işçiyi dinler, sonra ona meyve getiren bahçıvanı görür. Daha sonra Hristiyan bir çavuş gelir ve susam ve buğday satışıyla ilgili tekliflerde bulunur. Ev sahibi başçavuşu diğerlerinde de olduğu gibi alçak bir kanepede oturarak kabul eder. Görüşme esnasında ziyaretçiler ayakta beklerken başçavuş ev sahibinden az ötede halı serili zeminde yani yerde oturur. Her ne kadar birkaç senedir kendisine pipo ikram edilmesi mertebesine ulaşmaya çalışsa da ona sadece kahve ikram edilir. Burada vurgulamamız gerekir ki misafirlere pipo ikram yasağı henüz Küçük Asya'ya ulaşmamıştır. Söz konusu efendimizin hizmetçisi Çubukçu'nun emrinde hali hazırda özenle temizlenmiş 35 piposu vardır. Piponun her biri iki üç arşın uzunluğunda kimisi için yaklaşık 2000 piyaster para ödenmiş kehribar taşıyla süslenmiş ağızlıklara sahip kiraz ağacından çubukları vardır. Ayrıca iki çeşit: en iyisi kendisi için daha az iyi tütünü ise misafirler için vardır. Kendisi için ayrılan tütün efendinin muma basılmış mührünü taşıyan büyük bir kil kaptaki muhafaza edilir.

Ev sahibinin sabahı kabullerle geçer, şimdiyse al kızıl kumaştan örtüyle örtünen eyeri altınla süslenmiş ve eyer ile koşum takımı tamamen gümüş ve ipek püsküllerle süslü bir ata binen soylu bir adam gelmiştir. Adama biri iyi giyinmiş ve silahlı diğeri yalın ayak ve üstü başı yırtık pırtık zenci bir esir olan iki atlı eşlik etmektedir, ilki efendisinin peşinden köşkün balkonuna gider diğeryse atların başını bekler. Ev sahibi konuklarını kapı önünde karşılar ve içeri aldıktan sonra yanına oturtur ve onun keyfinin nasıl olduğunu sorar. Misafirlere kahve ve pipo az sonra da tatlı bir içecek olan şerbet ikram edilir, daha sonra gümüş kaşıklarla gül reçeli sunulur. Misafir reçeli kendi eliyle almaz reçeli ev sahibinin hizmetçisi uzatır o ise sadece dudaklarıyla reçeli alma

zahmetinde bulunmaktadır. Sohbet en ufak ayrıntıların dahi anlatıldığı yavaş tempoda ilerler, örneğin: misafir dün Müsellime gittiğini ve onun kendisini yerinden kalkarak selamladığını, yanına oturttuğunu, sağlığını ve keyfini sorduğunu ve pipo ikram edilmesini emrederek ağırladığını anlatır. Kendisinin ise Müsellime yeni haberlerin olup olmadığını onun ise Konya paşasının yardımcısı olan kardeşinden mektup aldığını mektupta da İstanbul'un Cephane Başının gözden düştüğü hakkında söylentilerin olduğundan ve başka mevzulardan bahsettiklerini anlatır. Sohbetlerin başlıca konuları arasında ekonomik işler, farklı önemli kişilerin arasındaki ilişkiler, yeni vergi talepleri, yöneticilerin hileleri, ülkedeki dönüşümler, zaptiye, devletten makam alma umutları yer alır. Aile konuları hakkında çok nadir ve sadece en yakın arkadaşlarla konuşulur. Yarım saat oturduktan sonra misafir müsaade ister, ev sahibi ise balkona çıkıp avludan taylorların nasıl geçirildiğine veya hata yapan hizmetlinin tabanını nasıl kırbaçladıklarını izler. Bazen balkonda tespih çekerek, sigara içerek ve burnunun ucuna bakarak birkaç saat geçirir. Kuşluk vakti öğle zamanı gelir. Haremin sabahı ise çok daha sakin geçer. Ev sahibinin ilk karısı, onun annesi ve çocukları ile aynı odada uyumuştur. Güneşin doğmasıyla herkes ayağa kalktı, cariyeler yerdeki minderleri ve battaniyeleri topladı ve dolaba koydu, yastıkları ise odanın etrafındaki kanepelere dizdiler. Herkes yüzünü yumuş, namazını kılmış, birer fincan kahve içmiştir. Efendinin annesi iki pipo içtikten sonra üstünü giymeye gitmiştir. Hanımı 25 yaşındadır, hizmetçisinin yardımıyla kaş ve kirpiklerine sürme sürer, kendi saçlarını örer ve hazır örme saç ekleyerek ikisini bağlar, tırnaklarını yeniden boyar, şakaklarından alnına doğru uzayan altın sikkelerle süslenen kurdele bağlar, mercan bir gerdanlık takar. İpek şalvarları pembe renklidir, bluzu soluk sarı renkte, üst gömleği ham ipekli ve bir örümcek ağı gibi şeffaf, göğsünde uzun bir dekoltesi vardır. Başını, ön ve arka saç örgülerini püsküllü kenarlı ipek bir fularla örter. Yüzüklerini ve küpelerini takar. Kızı da benzer şekilde fakat daha sade giyinir ve aslında ergenleşen kızı artık ferace takmaya başlamıştır. Hanımlar giyinirken yaşlı kayınvalide odanın köşelerine konan sandıkları karıştırıyor veya pipo içiyordur, torunu hizmetçilerle oynarken birisi odayı topluyor, diğeri ise, fasulye çubuğuna benzeyen ve kırmızı kan

62 Vronçenko'nun Türk ve Türkmen Kadınına Dair Değerlendirmeleri

lekelerine benzer çiçek suyundan içiyor, diğer cariyeler ise ortalıkta gözükmüyor muhtemelen bahçeye çiçek toplamaya gitmiştir veya izgaradan balkonda ve avluda olup bitenleri izliyorlardır.

Efendinin ikinci eşi kocasını sabah uğurladıktan sonra annesi ve hizmetçisi yardımıyla ilk eşinden daha da güzel giyinmeye çalışıyor. Annesi de kızına çok iyi bakmaya çalışıyor kıyafetlerini umursamaması konusunda eleştiriyor ve kocasına karşı kurnaz olmasını tavsiye ediyor. Kızının işlerini yürüten annesi damadının yanında yüzünü örtmesi icap etmesine rağmen peçesiz çıkıyor, bazen işsiz dolaşan cariyeleri dövüyor, kızının henüz hamile kalmamasına söylenip duruyor. Kızının kocası gibi itibarlı bir beyefendiden çocuğunun olmasını istemektedir çünkü kocasının ilk eşinden olan oğlunun başına bir şey gelirse onun bütün mal varlığının tek veya başlıca mirasçısı torunu olabilir.

Ev hanımlarını ziyarete gelenlere kahve, reçel çeşitleri, şerbet ve bazen pipo ikram edilir ve ziyarete gelen kadın yaşça büyükse seve seve pipo içer.

Efendinin yaşlı annesi oldukça dindardır sabah, öğlen ve akşamüstü olmak üzere günde üç defa namaz kılar ve yine üç defa abdest alır. Abdest alma nasıl bir işlemdir bilinmiyor kadın yanına küçük bir kapla su alır, bir yere beş dakikalığına veya daha da kısa bir süreliğine ayrılır sonra geri dönüp hemen duaya başlar. Onun kızı ise günde iki defa namaz kılar, son zamanlarda ise günde üç defa ve cumaları namaz kılmasını talep eden ilk kocasından ayrıldıktan sonra neredeyse hiç kılmaz hale gelmiştir.

Efendi genellikle olduğu gibi öğle yemeğini erkek kardeşiyle birlikte köşkün selamlık kısmında yapar. Akşam yemeğini ise annesi ile ilk hanımıyla birlikte yer ve özel bağından dolayı kızının da yanına oturmasına izin verir.

Öğle ile akşam yemeği arasında ev sakinleri oldukça serbest geçirir. Ev sahibinin kızı dışındaki herkes kahvaltıdan sonra yarım saat dinlenmeyi sever. Kızı bahçede vakit geçirmeyi ve çiçeklerle uğraşmayı, dikiş- nakış veya yaşlı hizmetçinin hikayelerini dinlemeyi sever.

Kahve içtikten sonra efendinin ilk hanımı yardımcılılarıyla birlikte bahçeye çıkar oradan oğlunu da yanına alarak arkadaşlarını ziyaret eder. İkinci hanımı ise ya misafir kabul eder ya da farklı bir yöne gider. Her iki eşi birbiriyle iyi geçinir, birbirini bazen ziyaret eder ve yarım saat hatta bir saat oturur. Genelde farklı konular hakkında bazen ise ortak kocaları hakkında konuşurlar ve her ikisi de eşinin onlara, giyim kuşam ve sofrada eşit davranıp davranmadığını gözlemlemeye çalışırlar.

Sabah haremnden ayrılan ev sahibi çok acil bir mevzu olmadıkça gün içinde çok nadiren tekrar uğrar. Gün içinde ziyaretçi kabul eder, kahve içer, uyur, pipo içer bazen bahçeye çıkıp oradaki evlatlarını izler, oğlunu yanına çağırır ve kimse yoksa kızını da yanına çağırır ve yüzünü örtmeden amcasının yanında bulunmasına izin verir. Aslında kızı daha çok gençtir amcası da neredeyse çocuktur.

Akşam aile (ilk hanımı ve çocukları) halıya serilen örtü üzerine kurulan sofraya başında toplanırlar. Hizmetçiler hanımların önünü ense kısmında toplanan mendillerle örterler, dizlerinin üstüne ise ayrı mendil sererler bununla birlikte ellerini silmeleri için ellerine daha da küçük mendil tutuştururlar. Herkes oturarak ellerini yıkar ve üçüncü mendille kurular.

Yemekler kapaklı bakır veya porselen tabaklarla sunulur, aşçı harem kapısının önünden hizmetçilerle yemek gönderir, onlarsa sofraya dizerler. Yemeği ilk olarak ev sahibi alır, yemek etliyse eliyle sıvı veya pilav ise kaşıkla birkaç lokma alır, sonra diğerleri alır ve yemekler sırayla değişir. Hürmet göstergesi olarak ev sahibi annesine ve eşine et parçaları sunar, kız çocuğuna olan sevgisini ise daha da ayrıcalıklı göstermek ister, pilavı küçük yuvarlak topak haline getirir ve kızının ağzına koyar. Kızı ise babasının bu şefkat ifadesini kollarını göğüs hizasında çapraz koyup hafif eğilerek saygıyla kabul eder. Sofraya yaklaşık olarak yirmi çeşit yiyecek gelir bunların onu kızartılmış veya haşlanmış kuzu eti, kaymak, yemek sonuna doğru tatlı ve ekşi çorbalar, biri başlangıçta biri sona doğru iki çeşit pilav sunulur. Pastırma, meze ve iki veya üç peynir çeşitleri ve yemekten sonra ikram edilen meyve çeşitleri gibi bazı yiyecekler sofrada küçük tabaklarda hazır bulunur.

64 Vronçenko'nun Türk ve Türkmen Kadınına Dair Değerlendirmeleri

Türklerin neredeyse tamamı yoğurt olarak adlandırılan ekşi süt ürününü tüketir. Ayrıca neredeyse tamamı ahşap kaşık kullanır. Sanırım bu konuda Küçük Asyalılar haklıdır çünkü metal kaşık veya çatal gibi sofraya geçmeleri çok çabuk ısınabiliyor ve elinizi ve ağızınızı yakabiliyor.

Hizmetçiler isteyenler için hazırda su bulundurur ve bazen isteyenler için su şerbetle değiştirilir. Yemekten sonra kahveler içilir, ev sahibi pipo içer ve alkollü içecek tüketiyorsa bazen votka veya rom içer. Kadınlar alkollü içecekleri sevmezler. İkinci eş ise kendi odasında annesiyle birlikte yemek yemiştir ve bugün evinin selamlık kısmında uyuyacak olan eşiyse vedalaştıktan sonra yüzünü, elini ve boynuna beyazlatıcı bir merhem sürdükten sonra uyumaya hazırlanmıştır.

İlk hanım akşamleyin kayınvalidesi ve kızıyla biraz tartışmıştır. Kayınvalidesi parasını kara günlere ayırmayıp pazardaki gereksiz şeylere çarçur eden gelinine söylenmiştir. Kızı ise küçükken birlikte oyun oynadığı imamın 13 yaşındaki oğluyla sokakta konuştuğu için onu kızdırmış ve şimdi büyüdüğü için ve saygın bir beyefendinin genç kızı olduğu için böyle davranmasının ayıp olduğuna hatırlatmıştır.

Zengin bir beyefendinin kızı 17 yaşına kadar hatta Allah Korusun 20 yaşına kadar kimseyle evlenememişse o damadı kendisine bağımlı konumda olan ve kızı çirkin, yamuk ve kamburu bile olsa bu lütfundan dolayı her zaman kendisine minnettar olacak kimselerden seçecektir. Kendisi itibarlı birisi olarak ikinci hanımını ziyaret etmeye devam edecektir ve muhtemelen üçüncü hanım almaya girişmeyecektir. Belki bir cariye alır ve daha sonra onu katibiyle evlendirir.”

